

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

Η στήλη ενημερώνει και ανασκοπεί θεατρικές παραστάσεις της περιόδου, εντός και εκτός Αττικής, μέσα από άρθρα κριτικής και απολογισμού. Σκοπός είναι η στήλη να αποτελέσει ένα βήμα παραγωγής κριτικού λόγου και δημιουργικού διαλόγου, καθώς και να αναδεικνύει τα όσα σημαντικά έχουν να σημειώσουν οι ειδικοί του χώρου της κριτικής για τη σύγχρονη θεατρική πράξη και την ελληνική σκηνική πραγματικότητα.

Συνομιλώντας με τους νεκρούς: Ηχοτροπικές βιώσεις και τοποειδικές επιτελέσεις του μυθικού χώρου στις παραστασιακές πρακτικές *Νέκυια* και *Μυστήριο 20 Performing Arts Initiator* - *Αφηγηματική Αρχαιολογία*.

Ειρήνη Αρτοπούλου

Περίληψη: «Κάθε επισκέπτης είναι ένας Οδυσσέας που εισέρχεται στον κόσμο των νεκρών» διαβάζουμε στο πρόγραμμα της πρωτότυπης και σύνθετης δράσης *Μυστήριο 20 Performing Arts Initiator – Αφηγηματική Αρχαιολογία* που τελέστηκε στο πλαίσιο της 2023 Ελευσίσ Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης (Μάρτιος 2024). Ταξίδι κοινωνίας των ζώντων στους δαιδάλους του συλλογικού παρελθόντος, κατάβαση στον άδηλο κόσμο των Ελευσινίων Μυστηρίων με τη χρήση της οπτικοακουστικής τεχνολογίας και το σώμα των περφόρμερς να λειτουργεί ως αγγελιοφόρος/διαμεσολαβητής των άφατων μυστηρίων του Άδη. Μεταχυμακός τόπος, κατώφλι Επιφάνειας των νεκρών ή αλλιώς ηχοτροπική κατάσταση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η παράσταση *Νέκυια* των Αγγελάκα και Παπαδόπουλου στη Στέγη. Στο άρθρο θα διερευνήσουμε τους κυρίαρχους άξονες και τα σημεία σύγκλισης των δύο αυτών σύνθετων παραστατικών συμβάντων, ως πολυαισθητηριακές εμπειρίες και ζωντανά πεδία ανάκλισης στον παροντικό χωροχρόνο της μυθικής μνήμης. Η χρήση των νέων τεχνολογιών στις επιτελεστικές δράσεις και η γόνιμη συνομιλία των παραστατικών τεχνών με την αφηγηματική αρχαιολογία συμπληρώνουν τις κύριες θεματικές του κειμένου.

Λέξεις-Κλειδιά: τοποειδική παράσταση, αφηγηματική αρχαιολογία, *Νέκυια*, παραστατικές τέχνες

Μεθεξιακή συνεύρεση σωμάτων σε συνεχή αλληλεπίδραση, ηχοτροπικές εμβιώσεις και ενσώματες επιτελεστικές πρακτικές έρχονται να κατοικήσουν τη σύγχρονη θεατρική σκηνή. Διαρρηγνύοντας

τις διαχωριστικές γραμμές των καλλιτεχνικών ειδών, παραστασιακές πρακτικές ανασαλεύουν στη σκηνική επιφάνεια ψήγματα μυθικού χωροχρόνου. Κατάδυση στο άχρονο τοπίο της μνήμης και συνάμα διερεύνηση μιας ποιητικής και πολιτικής θεατρικής παιδείας χαρακτηρίζουν πολυαισθητηριακά επιτελεστικά συμβάντα της σύγχρονης πολιτισμικής γεωγραφίας.

Η *Νέκυια* των Αγγελάκα και Παπαδόπουλου στη Στέγη και η επιτελεστική δράση *Μυστήριο 20 Performing Arts Initiator – Αφηγηματική Αρχαιολογία* στο χώρο της Ελευσίνας αποτελούν μυητικά περάσματα σε μια βιωματική εμπειρία αναδίφησης του συλλογικού και προσωπικού ασυνείδητου. Σε μια περίοδο κρίσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού αναζήτησαν μια μεταφυσική της εγγύτητας, ικανή να ανανεώσει την αισθητηριακή αντίληψη αλλά και την ιστορική συνείδηση. Πρότζεκτ οργανικά δομημένα από μια πολύχρονη ερευνητική συνεργατική πορεία, μεταξύ συμπληρωματικών αλλά και ετερόκλητων καλλιτεχνικών και πολιτισμικών πεδίων. Οι συντελεστές δημιούργησαν ολιστικά καλλιτεχνικά assemblages με κυρίαρχο γνώμονα την ύφανση τη μυθικής τοπογραφίας. Μυθολογικά σύμπαντα σε διαρκή αναδημιουργία μέσω νέων συσχετισμών και ανταλλαγών που μοιάζουν να συνομιλούν με την μυθοπλαστική διαδικασία του bricolage όπως διατυπώθηκε από τον Lévi-Strauss (1977).

Η ανάλυση του μύθου με μουσικούς όρους από τον Hans Blumenberg ως θέματος μουσικών παραλλαγών (Οικονόμου, 2016, σ. 36) που πραγματώνεται μέσα από μια επαναληπτική διαδικασία, παρουσιάζει σαφείς αναλογίες με τις σκηνοθετικές και δραματουργικές αναγνώσεις των *Μυστήριο 20* και *Νέκυια*. Ο Χρήστος Παπαδόπουλος ενορχήστρωσε στη Στέγη ένα πολυφωνικό σύνολο διάστικτων σκηνικών σημείων, μια surround κατάβαση στον Άδη. Παλλόμενα σώματα και φωνές εναρμονίστηκαν αντιστικτικά, χάρις σε μια επαναληπτική γονιμοποιητική ανατροφοδότηση των αισθήσεων. Οι καλλιτέχνες αφουγκραζόμενοι τους μυθοποιητικούς μηχανισμούς, ανήγαγαν την καλλιτεχνική διαδικασία σ' ένα ανοιχτό διαλογικό φαινόμενο παλινδρόμησης ανάμεσα στην επαναφορά του Μύθου και στη διαφοροποίηση από αυτόν. Έστησαν απέναντι σ' ένα κοινό που μετέχει της παράδοσης, καινοτόμες σκηνικές προτάσεις καταθέτοντας τις προσωπικές τους μυθολογίες.

Η ηχοτροπική παράσταση της *Νέκυιας* στηρίχθηκε στην ιδιότυπη αισθητική αντίληψη του σκηνοθέτη-χορογράφου, σμιλευμένη από τη μαθητεία του σε πολλαπλά καλλιτεχνικά πεδία. Ήδη στα *Ion* και *Larsen C*, εγγράφονται στη σκηνική επιφάνεια συστήματα παράλληλων αλληλεξαρτώμενων μορφών απόλυτα συντονισμένων μέσα στη μοναδικότητά τους, ακολουθώντας μια ζυγιασμένη ρυθμολογία βηματισμών. Αέναες μετατοπίσεις της φύσης, σχηματισμοί πουλιών, ρυθμικές χορογραφίες πυγολαμπίδων-ψαριών κατοίκησαν τα φασματικά σκηνικά τοπία της εργογραφίας του. Ιόντα, σώματα, σωματίδια σε ατελεύτητη ροή που αποκαλύπτουν την μύχια κοσμική ενέργεια της ύλης.

Με τη χορογραφική αποτύπωση των σωμάτων να ορίζει την απέριτη σκηνική σύλληψη, η χωρογραφία –όρος που εισήχθη από τον Αντώνη Βολανάκη (2020)– μετουσιώθηκε σε ηχοτοπία. Κατέστη ένα καλλιτεχνικό συμβάν συρραφής κινήσεων στον υπάρχοντα ή στον εν τω γίνεσθαι υπό εξερεύνηση χώρο, κίνηση ύλης και σωμάτων. Η σκηνή μετατράπηκε σε μια χωρική παρτιτούρα ηλεκτρονικών ήχων με τις παύσεις, τις κραυγές και τους λυγμούς να ορίζουν το τέμπο. Χορωδιακοί σχηματισμοί, μουσική σύνθεση από τον Αγγελάκα, και μουσικό πριόνι από τον δεξιότεχνη Νίκο Γιούσεφ να συντροφεύεται από τα πλήκτρα του Ηλία Μπαγλάνη, ενορχηστρώθηκαν με πυξίδα τον ηχητικό σχεδιασμό του Coti K.. Το πολυφωνικό σχήμα Διώνη, αρχέγονος τραγικός χορός των ψυχών, μέσα από φορτισμένες αναπνοές αντιφεγγίζαν σαν πυγολαμπίδες, αναμμένα καντήλια υπόμνησης των νεκρών. Διαστέλλοντας τα χωροχρονικά όρια,

η σκηνή κατακλύστηκε από ένα μνημονικό τοπίο ανάκλησης ποιητικών εικόνων: «η θλιβερή γραμμή κεριών σβησμένων» του Καβάφη (1995, σ. 101) συνομιλώντας με τις *Illuminated Shadows* του Μποκόρου και τα ζωγραφικά αποτυπώματα της *Νέκυιας* του Μπότσογλου εισήλθαν σαν φτερωτές ψυχές να κατοικήσουν στο συλλογικό ασυνείδητο.

Η ιταλική σκηνή της Στέγης, μεταμορφωμένη σε camera obscura, λειτούργησε ως μια μεταφορά του βλέμματος. Μέσα από μια διαλεκτική κατάργησης και ανάδειξης του σκηνικού αρχιτεκτονήματος, διασαλεύθηκαν τα όρια του ορίζοντα πρόσληψης, εμβυθίζοντας τον θεατή σε ένα ακαθόριστο και αμφίσημο χώρο. Ο φωτιστικός σχεδιασμός της Ελίζας Αλεξανδροπούλου, δημιούργησε έναν κινούμενο γλυπτικό όγκο φωτός, καθιστώντας την παράσταση οριακή οπτική εμπειρία. Σύνθετα φωτιστικά αρχιτεκτονήματα που μετέφεραν τα μυστικά υποστρώματα του Άδη στον χωροχρόνο του εδώ και του τώρα. Κάθετες και οριζόντιες επιφάνειες φωτός, οπτικές αντιφάσεις, εναλλαγές πλάγιων σκιοφωτισμών, υποβλητικές συσκοτίσεις και ακουστικές δυναμικές, διαμόρφωσαν μια ζώσα εγκατάσταση του ανοίκειου θανάτου στο παρόν. Το φως έγινε πεδίο εγγραφής των νεκρών, ψυχικό τοπίο κατά μέτωπον συνάντησης με το θάνατο.

Επιπλέον, η απτική ποιότητα του φωτός κατέστη ζωτικό στοιχείο της παράστασης. Τα σκηνικά νεφελώματα, δίνοντας πνοή στον χώρο, ανέδειξαν την ρέουσα υφή του δραματικού χωροχρόνου και συνάμα τις αχρονικές τονικότητες της παρελθούσας μνήμης. Οι κινούμενες μάζες καπνού αποτέλεσαν το πραγματικό αποτύπωμα των εικόνων, που διαχύθηκαν στο σκηνικό χώρο όπως οι φασματικές οπτασίες. Οι ομιχλώδεις εστίες μετουσιώθηκαν σε φορείς σωμάτων και κάθε απειροελάχιστο σκηνικό σημείο ενδύθηκε τα χαρακτηριστικά της νυχτερινής οπτασίας (Da Vinci, 1987, σ. 290).

Όταν καταργείται η ευκρίνεια των ορατών αντικειμένων και η αντιληπτική μας ικανότητα ακρωτηριάζεται, τότε ορθώνεται εμπρός μας μια κενή χωρικότητα. Αυτό ακριβώς συμβαίνει τη νύχτα. Δεν αποτελεί ένα αντικείμενο ορατό εμπρός μου, με εμπεριέχει, διαπερνά όλες τις αισθήσεις μου [...] σχεδόν διαγράφει την ταυτότητα μου. Ζωντανεύει με όλες τις αισθήσεις της, είναι η πεμπτουσία του υπαρξιακού βάθους, αζεδιάλυτου με εμένα [...] Η νύχτα με κοιτά καταπρόσωπα, με αγγίζει στα μύχια της ψυχής μου και η ενότητά της είναι η μυστική ενότητα του mana. (Merleau-Ponty, 1945, σ. 328)

Mana, μάνα, μήτρα: ένας μίτος να διαπερνά τις αρχέγονες θεότητες ενώνοντας θρησκεία, μεταφυσική και συλλογική πνευματικότητα με τα Ελευσίνια μυστήρια και το ταξίδι κατάβασης του Οδυσσέα. Στην αρχή της δράσης *Μυστήριο 20*, η Ελένη Μολέσκη με τη διπλή ιδιότητα της ηθοποιού και αρχαιολόγου, οδήγησε το σώμα των θεατών σε μια συγκινησιακή εμπειρία, κάνοντας αναφορές στη μήτρα της γυναίκας γης, την πλήρωση των αντιθέτων, τη δυαδικότητα Δήμητρας-Περσεφόνης και την ανάκληση της παιδικής μητρικής μνήμης. Διεύρυνε τα όρια του περικλειστού αρχαιολογικού χώρου συνομιλώντας με την ευρύτερη βιομηχανική ζώνη και επιλέγοντας να δανείσει τη φωνή της στα φασματικά θραύσματα της πολιτισμικής ιστορίας. Σε σκηνοθεσία Gemma Hansson Carbone και εποπτεία Μιχαήλ Μαρμαρινού, η ομάδα των εξαιρετών ερευνητών-περφόρμερς χαρτογράφησε την επιφάνεια της μυθικής επικράτειας, διερευνώντας το φάσμα των σύγχρονων ταυτοτήτων. Στοχεύοντας στη διαφύλαξη της μνημονικής συνοχής της Ελευσίνιας,

επιχείρησαν να αναδείξουν στοιχεία της συλλογικής ταυτότητας μέσα στον χρόνο, εγγράφοντας ίχνη του παρελθόντος στην περιπατητική τελετουργία.

Ανεξάρτητες σκηνικές δράσεις, παράλληλες ή μη, σηματοδότησαν μια εκ νέου ανάγνωση του αρχαιολογικού χώρου, εγγράφοντας νέες χωρικές ποιότητες. Μέσα από μια *εξάτομικευμένη αισθητική εμπειρία* (Hurley, 2010, σ. 17), ενεργοποιήθηκαν πολιτιστικά σύμβολα όπως το ρόδι και το κρασί. Συνδέοντας το ανθρώπινο σώμα με το δέρμα της γης, τη γεωλογία, τον επαναλαμβανόμενο ήχο της τριβής των σωμάτων στο ανθισμένο χορτάρι, τα λαϊκά παραδοσιακά τραγούδια του γλεντιού, τα μοιρολόγια και τις λαϊκές δοξασίες, οι συντελεστές μετέτρεψαν τον χώρο σε ετεροτοπία.

Το οπτικοακουστικό υλικό αποτέλεσε ένα κυρίαρχο πεδίο ζύμωσης νέων εμπειριών. Στην περίπτωση της Ελευσίνας, ο υπόκωφος μαγνητοσκοπημένος ήχος της γης που διαχέονταν στον περιβάλλοντα χώρο μέσα από τα βάραθρα και τις σπηλιές σαν χάσκοντα ελληνιστικά προσωπεία κατά μήκος της πορείας των θεατών, αντήχησε συμπληρωματικά στον ρυθμικό βηματισμό. Οι ηθοποιοί δημιούργησαν ένα ενεργειακό ηχητικό πεδίο αναζητώντας την συνάντηση με την Επιφάνεια των μυθολογικών φαντασμάτων. Στη διευρυμένη αυτή σκηνική περιπατητική πρακτική, οι περφόρμερς, μύστες σε μια εμπειρική κατάσταση που εμπίπτει στην πλέον μύχια ανθρώπινη περιοχή, οδηγοί-Στάλκερς σε ένα μεταίχμιακό τόπο που συντίθεται από διηγήσεις, πέτρες, σπαρτά, θάλασσα και χρόνο, αποκάλυψαν μια καινοφανή οπτική σύλληψη της Ιστορίας (Hanson–Carbonne et al., 2023). Την ιδιότητα των Στάλκερς-κυνηγών θα χρησιμοποιήσει και η Λαζαρίδου στην ηχοτροπική *Νέκυνια* για να οδηγήσει το σώμα των θεατών στον Κάτω Κόσμο, τονίζοντας ότι είναι μια πνευματική και όχι θεατρική κατάσταση (Βασιλειάδου, 2023). Ο Άδης μετουσιωμένος σε ένα *thesaurus inscrutabilis*, αντίδωρο προσφοράς, μέσα από μια σαμανιστική διαβατήρια τελετή, χαρακτηρίζει το θεατρικό αυτό συμβάν.

Αντίστοιχα, στο πρόγραμμα της δράσης *Μυστήριο 20 Performing Arts Initiator – Αφηγηματική Αρχαιολογία* αναγράφεται ότι «Κάθε αρχαιολογικός χώρος είναι μια Νεκρόπολις και κάθε επίσκεψη εκεί είναι μια Νέκυνια, ένα ταξίδι στον τόπο των σκιών. [...] Κάθε επισκέπτης είναι ένας Οδυσσεάς που εισέρχεται στον κόσμο των σκιών» (Hanson–Carbonne et al., 2023). Το ταξίδι-Νέκυνια ως αέναη πορεία μεταμόρφωσης και συνδιαλλαγής των σωμάτων θεατών και περφόρμερς, η στιγμιαία τέλεση μιας κοινωνίας ανθρώπων ως συν-κοινωνούντα, συν-κινούμενα δοχεία ροής ενέργειας και επενέργειας της οργανικής με την ανόργανη ύλη, αποτέλεσαν βασικές συνιστώσες των επιτελεστικών αυτών πρακτικών.

Η σκηνή της Στέγης αλλά και ο αρχαιολογικός χώρος της Ελευσίνας μετασχηματίστηκαν σε αποθετήρια πολιτισμικής και μυθικής μνήμης. Ο μύθος, καιροφυλακτώντας στα σκοτάδια, περιμένοντας την δική του στιγμή για να αναδυθεί, φάντασμα, πολύμορφο σαν τον Πρωτέα και άπιαστο σαν την Ευριδίκη (Οικονόμου, 2016, σ. 23), αφηγείται «μετατρέποντας τη μνήμη σε ιστορία» (Assmann & Czaplicka, 1995, σ. 128). Η αφηγηματικότητα αποτέλεσε πρωτεύον δραματουργικό αίτημα των συντελεστών, πηγή μορφοποιητικών και κανονιστικών ωθήσεων. Η δημιουργική πρόσληψη του μυθικού στοιχείου ως διεσταλμένου χωροχρόνου στην *Αφηγηματική αρχαιολογία* επέτρεψε την ανάδυση ενός ανοιχτού σε μεταπλάσεις πεδίου. Συμπληρώνοντας αντιφωνικά ο Αγγελάκας δήλωσε: «Ονειρεύομαι μια υποβλητική αφήγηση της *Οδύσσειας*» (Ίδρυμα ΩΝΑΣΗ, 2023). Οι δυο κεντρικοί ραγωδοί-αφηγητές στη *Νέκυνια* συνέθεσαν ένα δυαδικό μνημειακό σώμα, ανάγοντας το παραστασιακό γεγονός σε παλλόμενο σώμα ψυχών.

Το *Μυστήριο 20* και η *Νέκυνια*, αυτές οι «περφόρμανς του αφηγήματος» (Hanson–Carbonne et al., 2023), οδήγησαν στη ζώσα ιστόρηση του συλλογικού παρελθόντος. Επιτρέποντας τη

δυναμική ψυχο-χωρικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ θεατών και ηθοποιών, οι σύγχρονες αφηγηματικές παραστασιακές αναγνώσεις έδωσαν υπόσταση στα στοιχεία του χάους, απεμπολώντας το άγνωστο και τερατώδες στοιχείο της πραγματικότητας. Η εμπλοκή στις μυθικές ιστορίες συνύφανε έναν ορίζοντα αναδημιουργίας και εξημέρωσης της εφιαλτικής αρχής (Οικονόμου, 2016, σ. 29), επανεφευρίσκοντας την έννοια της συλλογικότητας, υπό το πρίσμα της αναζήτησης μιας νέας μεταφυσικής της εγγύτητας και μιας ποιητικής επανανάγνωσης του κόσμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Βασιλειάδου Μ. (2023, Δεκέμβριος 26). *Όλια Λαζαρίδου στην «Κ»*: Κατεβάζουμε το κοινό στον Άδη. Καθημερινή. <https://www.kathimerini.gr/culture/562799431/olia-lazaridou-stin-k-katevazoume-to-koino-ston-adi/>
- Βολανάκης, Α. (2020). *Χωρογραφία και Επιτελεστικές Τέχνες: συν-υφάνσεις και συν-υπάρξεις χώρου και σώματος από τον 20ό στον 21ο αιώνα*. [Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2903804>.
- Assmann, J. & Czaplicka, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New german critique*, 65, 125-133.
- Da Vinci, L. (1987). *Traité de la peinture* (A. Chastel & R. Klein, Μετ.). Berger-Levrault.
- Hanson-Carbonne, G., Καλαδάμη, Η. & Μαρμαρινός, Μ. (2023). *Μυστήριο 20: Αφηγηματική αρχαιολογία*. Ελευσίς 2023.
- Hurley, E. (2010). *Theatre & Feeling*. Red Globe Press.
- Ίδρυμα ΩΝΑΣΣΗ (2023). *NEKYIA | Γιάννης Αγγελάκας & Χρήστος Παπαδόπουλος*. <https://www.onassis.org/el/whats-on/nekylia-giannis-aggelakas-christos-papadopoulos>
- Καβάφης, Κ. Π. (1995). *Τα ποιήματα. Β' (1919-1933)*. Ίκαρος.
- Lévi-Strauss, C. (1977). *Άγρια Σκέψη* (Ε. Καλπουρτζή, Μετ.). Παπαζήσης.
- Merleau-Ponty, M. (1945). *Phénoménologie de la perception*. Gallimard.
- Οικονόμου, Μ. (2016). *Κουπιά και φτερά. Ο μύθος της Οδύσσειας στη λογοτεχνία και στον κινηματογράφο του μοντερνισμού*. Νεφέλη.

Βιογραφικό: Η Ειρήνη Αρτοπούλου είναι αριστούχος απόφοιτος και υποψήφια διδάκτωρ του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ. Είναι επίσης πτυχιούχος του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας (ΕΚΠΑ), κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος από το Τμήμα Θέατρο και Τέχνες του Θεάματος του Πανεπιστημίου Paris 3, Sorbonne-Nouvelle, και διπλωματούχος αριστούχος πιανίστρια. Έχει εργαστεί ως μεταπτυχιακή ερευνήτρια σε πανεπιστημιακά προγράμματα. Ως θεατρολόγος, διδάσκει σε ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς. Έχει συμμετάσχει στη συγγραφή και στο σχεδιασμό καταλόγων τέχνης, μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων και έχει συγγράψει άρθρα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Στοιχεία επικοινωνίας: E-mail < rebelaki.irini@gmail.com >